

NOTAT VEDRØRENDE
BISKOPPERNES LITURGISKE
TILSYN

BASERET PÅ TEAMS INTERVIEWS MED
TI BISKOPPER OG 21 PRÆSTER

SEPTEMBER-OKTOBER 2022

Nete Helene Enggaard

FOLKEKIRKENS
UDDANNELSES- OG VIDENSCENTER

Indholdsfortegnelse

Notat vedrørende biskoppernes liturgiske tilsyn	2
Baggrund og formål.....	2
Det liturgiske tilsyn ifølge biskopperne	3
Biskoppernes opfattelse af tilsynet og tilsynets virkemidler	3
Udøvelsen af det personlige tilsyn: Gudstjenestebesøg, visitats og dispensationer	3
Unmeldt gudstjenestebesøg og forskellige former for respons	3
De forskellige visitatsformer.....	4
Dispensationer og evalueringer.....	5
Stående tilladelser	5
Liturgiske frisogne	6
Andre virkemidler.....	6
Nyansatte præster	6
Kriterier for tilsynets udøvelse	6
Grænsen for det fælles folkekirkelige	6
Rummelig folkekirke og dialogisk tilsyn – eventuelt ledelse	7
Behov for mere tilsyn i Folkekirken.....	8
Forventninger og ønsker til et Liturgisk Forum.....	8
Det liturgiske tilsyn ifølge præsterne	9
Præsternes opfattelse af og forventninger til det liturgiske tilsyn	9
Erfaringer med det liturgiske tilsyn: gudstjenestebesøg, visitats og dispensationer.....	9
Gudstjenestebesøg.....	10
Visitats	10
Dispensionsansøgninger.....	11
Manglende eller negative erfaringer med tilsynet.....	11
Øvrige linjer i materialet og generelle ønsker til tilsynet	11
Forskelle i forhold til a) embedsalder, b) teologisk ståsted og c) land/by.....	12
a. De kirkelige handlinger og liturgisk udvikling.....	12
Præster med en embedsalder på 6-16 år	12
Præster med en embedsalder på <1-5 år.....	12
Præster med en embedsalder på 20-35 år	13
b. og c. Forventninger og ønsker til et Liturgisk Forum.....	13
Sammenfatning og fokuspunkter.....	14

Notat vedrørende biskoppernes liturgiske tilsyn

Baggrund og formål

Biskoppernes udvalg vedr. udarbejdelse af et notat om tilsynet bad i sommeren 2022 Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter om at gennemføre en undersøgelse af biskoppernes udøvelse af det liturgiske tilsyn. Undersøgelsen har haft til formål at 1) redegøre for stifternes tilsynspraksis og 2) afdække, hvordan biskopper og præster opfatter det liturgiske tilsyn; den baserer sig på Teams-interviews/samtaler med 10 biskopper og 21 præster (se bilag a og b: *Opgave, formål og metode; Oversigt over præstegruppe*).

Både biskopper og præster er blevet spurgt til, hvad de forbinder med det liturgiske tilsyn, herunder for biskoppernes vedkommende: Hvordan de udøver deres tilsyn og hvorfor; og for præsternes: Hvordan de erfarer tilsynet i deres arbejdsliv, og hvilke positive og/eller negative erfaringer, de har gjort sig med tilsynet. Biskopper og præster er desuden blevet spurgt til, om der er steder i folkekirken, hvor man kan savne tilsyn, og om der er måder, hvorpå tilsynet kan udøves mest hensigtsmæssigt.

Efter aftale med *udvalget vedr. udarbejdelse af et notat om tilsynet* præsenteres nedenfor i kort, anonymiseret form de tendenser og mønstre, der på baggrund af de 31 interviews tegner sig i forhold til:

- Biskoppernes opfattelse af det liturgiske tilsyns opgave og virkemidler,
- Udøvelsen af tilsynet ved (forskellig brug af) gudstjenestebesøg, visitats, dispensationsansøgninger, herunder brug af stående tilladelser og tilladelser til liturgiske fri- eller forsøgssogne i stifterne,
- De fællesnævner, der på tværs af stifter, kendetegner udøvelsen af det liturgiske tilsyn som rummeligt og dialogisk, samt
- Biskoppernes holdninger til spørgsmålet om mere tilsyn og eventuelle forventninger til et Liturgisk Forum.

- Præsternes opfattelse af og forventninger til det liturgiske tilsyn,
- Erfaringer – positive som negative – med tilsynet ved gudstjenestebesøg, visitats, dispensationsansøgninger m.m.,
- De fællesnævner, der på tværs af embedsalder, teologisk ståsted m.m., kendetegner præsternes ønsker til tilsynet, samt
- De forskelle i præsternes efterspørgsel efter mere tilsyn og eventuelle forventninger til et Liturgisk Forum, der at dømme ud fra analysen af samtalerne afhænger af dels embedsalder dels forskelle i teologisk ståsted.

Afslutningsvist følger en kort sammenfatning af de væsentligste pointer i notatet, herunder enkelte fokuspunkter, der eventuelt kan føre til videre overvejelser over det liturgiske tilsyns begrundelse og udøvelse aktuelt.

Det liturgiske tilsyn ifølge biskopperne

Biskoppernes opfattelse af tilsynet og tilsynets virkemidler

De 10 biskopper relaterer først og fremmest det liturgiske tilsyn til højmesse og de kirkelige handlinger. Med forskellig terminologi refererer de til (eller underforstår) tilsynets opgave som ansvaret for, at det går ”skikkelig og ordenligt til” ved gudstjenesten: Tilsynets udgangspunkt er ifølge biskopperne den fælles forpligtende orden og det (lokale) råderum, der er givet med de autoriserede ordninger, herunder vejledning i variationsmuligheder, og dispensationer til ændringer, der ikke er beskrevet i ordningen. Enkelte fremhæver, at tilsynet har en forpligtelse på folkekirkens liturgiske tradition og tyngde samt dens fortsatte fornyelse.

Flere af biskopperne uddyber, at det liturgiske tilsyn ikke kan adskilles fra det teologiske, der dels handler om præsternes forkyndelse, dels om liturgi som ”anvendt teologi”; flere peger også på, at tilsynet retter sig mod gudstjenestelivet bredt: Det, der foregår i og uden for kirkerummet, konfirmandundervisning, sjælesorg m.m., og ud over præsterne også indbefatter menighedsråd og mere sporadisk det kirkelige personale.

Tilsynet bliver udøvet (proaktivt) gennem a) uanmeldte gudstjenestebesøg, b) anmeldte visitater og (reaktivt) i form af c) dispensationstilladelser, herunder d) stående tilladelser og mere perifert e) liturgiske fri- eller forsøgssogne, samt som reaktion på klager fra borgere.

Desuden peger enkelte biskopper – med forskellig vægtning – på a) andre virkemidler ved tilsynet (fx bispeeksamen, Stiftspræstemøder, Stiftsmøder med menighedsråd m.m.) og på de b) andre aktører, der er biskoppen ”behjælpelig” med at udøve tilsynet (Pastoralseminarium, Stiftsråd m.m.), herunder ved at bidrage til facilitering og understøttelse af kursusaktivitet, liturgisk samtale o.a. lokalt og på stiftsniveau (konsulenter, gudstjeneste- og liturgiudvalg el.lign.).

Udøvelsen af det personlige tilsyn: Gudstjenestebesøg, visitats og dispensationer

Uanmeldt gudstjenestebesøg og forskellige former for respons

Alle biskopper bruger i større eller mindre grad det uanmeldte gudstjenestebesøg, når det er muligt i forhold til andre opgaver. Blandt nytiltrådte biskopper er gudstjenestebesøg – alternativt møder med menighedsråd o.a. – øjensynligt den foretrukne måde at skabe sig et kendskab til stiftets sogne på inden visitatspraksis. I et (lille) stift har det fx været muligt for biskoppen at besøge diverse sogne inden for det første år og notere de væsentligste pointer fra møderne; i et (større) stift udvælger, og nedskriver, biskoppen sine besøg med afsæt i præstens køn, alder, geografi m.m. for at sikre en vis repræsentativitet.

Biskopperne lægger vægt på at give respons på gudstjenesterne; afhængigt af den enkelte biskop varierer responsen: fx en kort samtale efter gudstjenesten, opfølgende skriftlig tilbagemelding, Teams-samtale og/eller personlig samtale med biskoppen. Nogen hæfter sig fortrinsvist ved, om gudstjenesten fungerer lokalt, hvormed man begrænser sig til det opmuntrende/anerkendende og kun stiller uddybende spørgsmål, hvis noget påkalder sig opmærksomhed. Andre ser det som tilsynets opgave at kommentere gudstjenestens enkelte led og tænke med på samme og/eller initiere en ”gensidigt forpligtende dialog” om de valg, der er truffet lokalt. I et enkelt stift skriver biskoppen

også til menighedsrådet om stedets gudstjeneste, fx det indledende møde med personalet i kirkedøren o.lign.

Særligt i de store stifter understreger biskopperne provsternes væsentlige rolle i udøvelsen af det liturgiske tilsyn. Man deler embede og provsterne forventes – og er til stor hjælp i – at tage på gudstjenestebesøg, give sparring og eventuelt følge op med biskoppen: Uden provsterne ville biskoppen fx være en meget ”fjern leder”.

Et stift prioriterer den anmeldte visitats snarere end gudstjenestebesøget bl.a. med henblik på den efterfølgende samtale med præsten (se nedenfor punkt b).

De forskellige visitatsformer

Sognevisitats

- a. Den gængse visitats bliver gennemført med provsten efter aftale med præst/er og menighedsråd og finder oftest sted i ét sogn i hvert provsti årligt; sognet vælges af provsten eller i dialog med provsten.
- b. Visitats med fokus på ”en-til-en kontakt” mellem biskop og sogn, hvor særligt treklangen præst, menighedsråd og øvrigt kirkeligt personale er centralt; provsten er ikke nødvendigvis med i planlægning og gennemførelse, men velkommen til at deltage.

Provsti-/områdevisitats

- c. Provstivisitats for præster, menighedsråd og andre kirkelige medarbejdere i et provsti målrettet en fælles (liturgisk) samtale om, hvorfor man fejrer gudstjeneste og hvordan.
- d. By- eller områdevisitats, fx ”kommunalvisitats”, med deltagelse af borgmester, skoledirektør, leder af erhvervsråd m.fl. med et bredere fokus på samspillet mellem det kirkelige liv og det omkringliggende samfund; provsterne er oftest ankerpersoner.

'Gudstjenestevisitats'

- d. Visitats målrettet nyansat præst (del af Ny præst ordningen): Biskoppen overværer præstens gudstjeneste og har efterfølgende en uddybende samtale med præsten om liturgi, rum, fremtræden m.m.

Sogne- og provsti-/områdevisitatsen indbefatter forskellige former for gudstjenestedeltagelse fra biskoppens side og bliver generelt efterfulgt af frokost og samtale i sognet; det er forskelligt, hvor meget gudstjeneste og liturgi fylder, og hvorvidt visitatsen indbefatter en samtale med menighedsråd og præsten samlet og/eller hver for sig.

Som gudstjenestebesøget fungerer visitatsen som indblik i det lokale gudstjenesteliv og er desuden en mulighed for at drøfte rammerne om og udviklingen af samme, fx forsøg med anden gudstjeneste på højmessens plads, ligesom den kan bruges som inspiration på tværs af stiftet. Flere biskopper peger på visitatsen som en ”sikkerhed for præst og sogn”, fordi samtale og evt. aftale om tilladelse gør det muligt at have tilsynet i ryggen, hvis man vil ”prøve noget af”. Det er forskelligt, hvordan visitatsen bliver forberedt: I nogle tilfælde beder provsten sognet forberede de emner, man gerne vil drøfte med biskoppen, i andre bliver emner til drøftelse på forhånd sendt til biskoppen. Yderligere er der tilsyneladende forskellige kriterier for – eller faktorer, der spiller ind i forhold til – hvordan sogne

m.m. bliver udvalgt; det er på baggrund af samtalerne ikke muligt at pege på generelle udvælgelseskriterier ud over de geografiske.

Enkelte af de store stifter bruger ikke visitats, bl.a. fordi stiftets størrelse ville gøre visitatserne ”for vilkårlige” (jf. også ovenfor om provsterne). Det bliver fx bemærket, at man hermed afskærer sognet en mulighed for at tale ”direkte med biskoppen” om det lokale gudstjenesteliv.

Dispensationer og evalueringer

Dispensionsansøgninger efterkommes typisk, hvis der er enighed mellem præst og menighedsråd, og ansøgningen vurderes at ligge inden for rammerne af det ”fælles folkekirkelige” (se nedenfor vedr. ”grænse”); ansøgninger om mere kontroversielle tiltag danner oftest afsæt for en samtale om bagvedliggende teologiske bevæggrunde m.m.

Tilladelserne bliver givet for en periode på et til to år og følges op med en evaluering fra sognet. I nogen tilfælde samler biskoppen selv op på forsøgstilladelser og evalueringer; i andre følger man ikke op fra ’centralt’ hold, men giver tilladelserne i tillid til, at sognene selv melder tilbage. I et stift er evalueringspraksis systematiseret i en form, hvor stiftet dels gør sognene opmærksom på den forestående tilbagemelding dels opfordrer til uddybende evalueringer, fx brug af spørgeskema el.lign. indhentning af empiri. Den forskellige praksis hænger tilsyneladende sammen med, i hvor høj grad evalueringer betragtes som fortrinsvis lokale (”det vigtigste er, at det fungerer på stedet”) eller som ”indhøstede erfaringer”, der kan bruges som inspiration internt i stiftet. Evalueringerne kan desuden begrunde nye prøveperioder: Ingen af biskopperne nævner fx, at de giver permanente tilladelser, men evalueringen kan også afføde opfordringer til at genoverveje lokale ønsker.

Det er ikke muligt at sige noget generelt om dispensationspraksis i forhold til sakramenterne, men enkelte af biskopperne bemærker, at de i lyset af det forventede kommissionsarbejde ikke – eller ikke længere – giver tilladelser vedr. dåb og nadver.

Stående tilladelser

Der er i størsteparten af de ti stifter givet stående tilladelser til at benytte nyere bønne- og salme- eller sangtillæg og læsninger fra Bibelen 2020; hertil kommer i nogen stifter stående tilladelser til at fejre udendørgudstjenester, flytte særlige gudstjenester (fx nytårsdag) el.lign.

Det er forskelligt, hvad der bliver givet tilladelse til, hvor længe tilladelsen gælder (fx ubestemt eller begrænset til en menighedsrådsperiode), og hvorvidt biskoppen ønsker at blive informeret om sognenes brug af tilladelserne, herunder også ønsker en evaluering af brugen fra sognene: I visse stifter fremgår det fx tydeligt af tilladelsen, der kan være sendt ud med biskoppens nyhedsbrev eller findes på stiftets hjemmeside, at brug af tilladelsen forudsætter enighed mellem præst og menighedsråd samt, at biskoppen ønsker at vide, hvor tilladelserne er i brug – og evt. hvor længe en tilladelse gælder – samt hvilke erfaringer, man har gjort sig i sognene. Andre steder synes ovenstående at være forudsat eller mindre tydeligt, ligesom det kan være uklart, om brug af tilladelserne fordrer en orientering af biskoppen inkl. en efterfølgende evaluering.

I ét stift har man offentliggjort en ”gudstjenestefolder” med de stående tilladelser på stiftets hjemmeside, folderen sendes med ved øvrige dispensationsansøgninger; i et andet er den stående tilladelse givet sådan, at provsterne kan godkende mindre ændringer med biskoppen som cc.

En biskop bemærker, at man med de stående tilladelser til brug af nye kollekter i stiftet også fik åbnet for brug af alternative sakramentebønner, skønt det strengt taget ikke var intentionen.

I enkelte stifter benytter man ikke stående tilladelser, dels fordi det kan fjerne fokus fra, at der er en autorisation, dels ud fra et ønske om at vide, hvad der er i brug lokalt.

Liturgiske frisogne

I de få stifter, hvor man har forsøgs- eller frisogne, der fx arbejder med dåb og nadver (København og Roskilde), har biskoppen typisk været en del af processen frem mod nye formuleringer og/eller ritualer igennem samtale og vejledning, herunder evaluering op til en eventuel ny prøveperiode. Det gælder også i de stifter, hvor man efter stærkt ønske fra præst og sogn har efterkommet ansøgninger vedr. sakramenterne. Biskoppernes involvering skyldes både ønsket om et fælles fodslag i forhold til sakramenteteologien og hensynet til at sikre, at de forskellige niveauer i gudstjenesten (”alter, orgel, menighed”) er inddraget i lokale udviklings tiltag, men bliver også begrundet i et ønske om at være med i den lokale udvikling.

Andre virkemidler

I enkelte stifter bruger biskopperne desuden i udøvelsen af det liturgiske tilsyn 1) ”procesmøder”, hvor biskoppen mødes med sogn/menighedsråd i forbindelse med stillingsopslag mhp. lokal forventningsafstemning, 2) ”et-års møder” for nyansatte præster, der finder sted som personligt møde mellem biskop og den enkelte præst, og 3) ”reflekterende teams”: Biskoppen underviser i/faciliterer kollegiale teams på fx provstiniveau med henblik på teologisk og liturgisk samtale.

Nyansatte præster

Der er generelt blandt biskopperne en stor opmærksomhed på de nyansatte præster. Flere fremhæver fx Ny Præst ordningen, og flere tilstræber visitats – i den ene eller den anden form – og/eller personligt møde inden for få år efter præstens ansættelse i stiftet, ligesom man i nogen stifter prioriterer fællesarrangementer for de nyansatte præster (fx ved uddannelseskonsulenten).

Kriterier for tilsynets udøvelse

Grænsen for det fælles folkekirkelige

Biskopperne er på tværs af stifterne forbløffende enige om, at man stort set aldrig har mødt noget, der ”lå uden for skiven” – fortrinsvist i betydningen uden for det ”fælles folkekirkelige” – hverken ved besøg, visitats eller konkrete ansøgninger; kun i ganske få tilfælde har det været nødvendigt at gøre en ”anmærkning”, ”hejse flaget” eller sætte en grænse (fx ”det duer ikke”). De eksempler, der bliver nævnt, handler bl.a. om udeladelse af centrale led i gudstjeneste eller sakramenter, omfanget af lovsang, ønsker om/brug af (fx symbolske) tiltag ved dåb eller nadver med en eventuelt ekskluderende eller uigennemsigtig karakter o.lign.

Når man finder det nødvendigt med en afklarende – oftest skriftlig eller personlig – samtale, kan det desuden bunde i, at a) gudstjenesten virker usammenhængende og uforståelig, b) prædiken og salmevalg forekommer uigennemtænkt, eller man c) får fornemmelsen af, at ændringer flytter fokus

fra, at gudstjenesten er menighedens samt d) forekommer ikke-afstemte med menighed og andre medvirkende ved gudstjenesten m.m. Herudover er der tilsyneladende – afhængigt af den enkelte biskop – forskellige kriterier for, hvornår noget fordrer en bemærkning eller opfølgning (jf. også ovenfor om hensynet til fælles/lokalt, herunder kendskab til sognet). Når en markering er givet, er der tillid til, at sognene følger biskoppens opfordring, men ingen fortæller, at de kontrollerer, om det faktisk sker.

Generelt forekommer det liturgiske tilsyn at blive udøvet med en meget stor grad af rummelighed og vilje til dialog inden for polerne fælles/lokalt og tradition/fornyelse: Lokale ændringer bliver vurderet ud fra eller som udtryk for en folkekirkelig bredde, hvor det væsentligste tilsyneladende ikke er de – ansøgte eller uansøgte – forskelle mellem sognene, men fornemmelsen af at være til ”en folkekirkelig gudstjeneste”.

Rummelig folkekirke og dialogisk tilsyn – eventuelt ledelse

Der er bred enighed blandt biskopperne om, at tilsynet ikke er en ”kontrolinstans” eller ”politivirksomhed”: Tilsynet finder sted i respekt for og som understøttelse af den lokale gudstjeneste inden for rammerne af en fælles genkendelig struktur. Biskopperne udøver tilsynet i en åben og spørgende form, fx ”gensidigt forpligtende samtale”, der opfordrer til ”refleksion snarere end at fastlåse”, og hvor begreber som ”samtale”, ”dialog”, ”inspiration” og ”vejledning” sammen med ”lydhørhed”, ”nysgerrighed” og ”tillid” til sognenes liturgiske kompetence og engagement går igen.

Tilsynets dialogiske karakter bliver af biskopperne begrundet forskelligt: a) Dialog er et pædagogisk ledelsesmæssigt værktøj med henblik på teologisk refleksion, b) Folkekirkens lutherske fundering (*sola scriptura/solus Christus*) fordrer et bredt og rummeligt tilsyn baseret på samtale og gensidig respekt eller c) Folkekirkens liturgiske grundlag (lovgivning) rummer plads til en række skøn og valg, hvorfor tilsynets opgave er teologisk sparring og kvalificering.

Der er blandt biskopperne forskellige syn på sammenhængen mellem tilsyn og ledelse: Nogen er inspireret af nyere ledelsesteori og –filosofi og kan bl.a. betragte tilsynet i lyset af netværks- og relationel ledelse, herunder tillid til kompetenceniveauer, vilje til dialog og fx generering og mobilisering af fælles ressourcer i stiftet som ledelsesredskaber, der modstilles fx ”instruktionsledelse”. Hertil kommer, at der tydeligvis er områder, hvor tilsyn og ledelse lapper ind over hinanden, fx når det handler om sammenhængen mellem velfungerende gudstjeneste- og arbejdsliv. Andre identificerer i højere grad ledelse med de formelle kommandoveje i folkekirken og/eller ser tilsynets opgave som at ”afstå fra ledelse” på det liturgiske område for at myndig- og dygtiggøre præsterne i respekt for de valg, der træffes lokalt.

Uagtet forskellene er biskopperne enige om, at tilsynets opgave og udøvelse er bredere end ledelse dels pga. respekten for den folkekirkelige diversitet og hensynet til menigheden dels pga. ansvaret for at sikre en vis genkendelighed og teologisk refleksion kombineret med myndigheden til at markere en grænse. Biskopperne er tilsyneladende også enige i, at den myndighed og autoritet, der ligger i embedet, fungerer mest hensigtsmæssigt – ”man kommer længst” – når man gennem samtale, kvalificerende spørgsmål og refleksion forsøger at tale teologien ind i liturgien som fælles anliggende lokalt og folkekirkeligt.

Tilsynets 'teologiske kerne' bliver kun ekspliciteret af få biskopper og kan sammenfattes i, om gudstjenesten "driver på Kristus", "forkynder ord til trøst" og/eller åbner for et "møde med Guds ord". Typisk værger biskopperne sig ved at referere til det evangelisk-lutherske eller bekendelsesgrundlag, fordi de ikke møder behovet herfor i den faktiske udøvelse af tilsynet.

Behov for mere tilsyn i Folkekirken

På spørgsmålet om, hvorvidt der savnes liturgisk tilsyn i folkekirken, svarer flere af biskopperne, at de kunne ønske mere tid til de lokale gudstjenestebesøg inkl. en passende respons, visitatser m.m. Derudover peger enkelte på:

- Det kirkemusikalske område, hvor der kan efterspørges tilsyn dels som en markering af den kirkemusikalske faglighed dels som en synliggørelse af, at musikken er en væsentlig del af folkekirkens arbejde.
- Synliggørelse af eller vejledning i de eksisterende frihedsgrader og valgmuligheder i normalordningen, herunder mulighed for børnegudstjeneste på højmessens plads.
- Faglig sparring til biskoppen; nogen bruger gudstjenesteudvalg eller stiftsråd med henblik på sparring i forbindelse med dispensationer m.m., men man efterlyser også fx teologisk kompetente samtalepartnere (jf. "chaplans"), der rådgiver og vejleder biskoppen.
- Bedre evalueringspraksis, fx systematiseret gennem feed-back mellem biskop og eventuelt gudstjenesteudvalg med henblik på inspiration og vidensdeling internt i stiftet (se også nedenfor om Liturgisk Forum).

Forventninger og ønsker til et Liturgisk Forum

Knap halvdelen af biskopperne relaterer spørgsmålet om mere/mest hensigtsmæssigt tilsyn til oprettelsen af et nationalt Liturgisk Forum. Der er enighed om, at et Liturgisk Forum kan være et sted, hvor den liturgiske forskning/viden og debat holdes levende, og et redskab til at fremme liturgisk dannelse og/eller samtale lokalt og nationalt. Desuden er der enighed om, at et Forum hverken kan eller skal erstatte det personligt udøvede tilsyn, men fx kan tænkes i forlængelse af tilsynets a) ansvar for at facilitere en fortsat forpligtende samtale om liturgisk tradition og fornyelse og/eller b) ansvar for liturgisk udvikling, herunder også præsternes faglige udvikling. Med det in mente er der også forskellige ønsker og forventninger til et Liturgisk Forum, bl.a.:

- En platform for kursusvirksomhed, opkvalificering, liturgisk samtale m.m. eventuelt kombineret med et "økumenisk" udblik, eventuelt som en opgradering af tiltag, der tidligere har ligget i gudstjenesteudvalg m.m.
- Mulighed for at "befrugte og inspirere" det brede gudstjenesteliv, jf. de alternative gudstjenester, så tilsynet ikke 'begrænser' sig til højmesse og kirkelige handlinger
- En styrkelse af tilsynet i form af inspiration, "sparring og eventuelt rådgivning" af biskoppen i forhold til den teologiske og liturgiske samtale
- En form for "vejledende, konsulterende" liturgisk funktion, der fx arbejder med a) gudstjenestens betydning og kernelementer, de b) liturgiske grundmønstre, der konstituerer en dåbsgudstjeneste el.lign.

- Opsamling af evalueringspraksis i stifterne inkl. en systematisk analyse af dispensationer/variationer med henblik på erfarings- og vidensdeling – dog kombineret med en ”vigtig afvejning” af, hvad der skal ligge i stifterne, og hvad, der skal ligge nationalt.

Det forekommer yderligere væsentligt at sikre, at et Forum dels har en bred repræsentativitet af forskellige fagligheder og baggrunde, herunder en åbenhed også over for børne- og ungeorganisationer, diakonale organisationer m.m., dels evner at blive forankret helt ude i sognene.

Det liturgiske tilsyn ifølge præsterne

Præsternes opfattelse af og forventninger til det liturgiske tilsyn

Det liturgiske tilsyn forbindes af de lidt mere end tyve præster, der har deltaget i undersøgelsen, med højmassen og mere perifert de kirkelige handlinger. Der er blandt præsterne enighed om, at tilsynet skal sikre ”genkendelighed” i gudstjenesteformen og vejlede og inspirere i forhold til de rammer, man kan ”navigere indenfor”, men også skal kunne markere en grænse.

Flertallet af præsterne knytter tilsynets udøvelse til uanmeldte gudstjenestebesøg og dispensationsansøgninger – sporadisk til visitatsvirksomhed. De relativt nyuddannede præster nævner også bispeeksamen, eventuelt i sammenhæng med præsteløftet (fx man har ”forpligtet sig” på noget, som tilsynet medvirker til at minde om). Tilsynet bliver desuden af flere præster forbundet med facilitering af initiativer til liturgisk samtale lokalt, på provsti- og stiftsniveau. Enkelte peger på, at biskopperne har en nøgleposition i at bidrage til, at den liturgiske tradition, herunder det autoriserede, fornyes på ”en kvalificeret måde”, uden at man mister den historiske forankring (”centrum i tingene”). Desuden beskriver et par, at biskoppens egen embedsførelse som liturg og prædikant inkl. markeringer fra biskoppen bruges som pejlemærker, ”spejl”, i præsternes eget liturgiske arbejde og samtaler.

Tilsynet forventes at virke med henblik på samspillet mellem det fælles genkendelige og det lokale: Der må gerne være forskelle på sognenes liturgi, men tilsynet skal primært værne om højmassens genkendelige form og holde præsterne ”på sporet”, for gudstjenesten er menighedens, som stort set alle præsterne understreger. Der er en klar forventning om, at tilsynet bliver udøvet som et ”løst greb” i respekt for og tillid til, at man kan finde ud af det lokalt; tilsynet understøtter gudstjenestens og menighedens liv og lader småting fare: ”Tillid er bedre end kontrol”.

Ingen af præsterne i undersøgelsen betragter tilsynet som en kontrolinstans, der skal ”holde øje” med, om det autoriserede følges til punkt og prikke; tilsynet forventes – på tværs af embedsalder og teologisk ståsted – at blive udøvet som samtale/dialog og spørgsmål til praksis for at sikre den teologiske og liturgiske refleksion.

Erfaringer med det liturgiske tilsyn: gudstjenestebesøg, visitats og dispensationer

Flertallet af præsterne i undersøgelsen kender fortrinsvist tilsynet som uanmeldt gudstjenestebesøg og ansøgninger om dispensationer; en håndfuld har erfaring med den anmeldte visitats, herunder en enkelt med provstivisitats – en lille håndfuld har hverken haft besøg eller visitats (se bilag a).

Gudstjenestebesøg

Alle præsterne sætter tilsyneladende pris på det uanmeldte besøg, skønt man samstemmende bemærker, at det ”lige gipper lidt” i én (eller: ”Shit, der sidder biskoppen!”, fx suppleret med ”skal jeg gøre, som jeg plejer?”). Det uanmeldte besøg giver ifølge præsterne biskoppen et indblik i den lokale gudstjeneste og bliver opfattet som en anerkendelse af præsten og det lokale sogn. Biskoppernes opfølgning på besøget varierer fra stift til stift (og for de præster, der har en høj embedsalder, også fra biskop til biskop inden for samme stift) og spænder fra en ganske kort udveksling i kirkedøren, en samtale over kirkekaffen eller efter gudstjenesten på præstekontoret til en skriftlig feed back. Indholdet er tilsvarende forskelligt: tak for gudstjenesten, en snak om prædiken og salmevalg eller i enkelte tilfælde kommentarer til altergang, prædiken, salmevalg og liturgisk ageren under gudstjenesten. Det er de færreste præster, der har erfaring med en opfølgende skriftlig feed back på mail el.lign.; de, der har, fremhæver den som meget konstruktiv, fx som en ”udveksling af synspunkter”, eller kommentarer til ”det gode og det, der måske kunne være anderledes”.

Generelt tolker præsterne i undersøgelsen – uanset biskoppens responsform – gudstjenestebesøget positivt, oftest baseret på en respekt for biskoppens ”embede” og ”myndighed”, fx også ”anciennitet”, kombineret med en (udtalt) forståelse for, at biskoppen ikke kan være alle steder eller har meget travlt. Nogen forholder sig til den ”gode stemning” i øjeblikket, eventuelt suppleret med et narrativ fra præstekolleger (”hvis man ikke hører mere, er det sikkert okey”), mens flertallet opfatter besøget som fx et ”skulderklap” og en kærkommen opmærksomhed på *og* eftersyn af embede og virke, men også som en fx ”rygdækning og bekræftelse” til både præst og menighed: Det bliver bemærket, når biskoppen også inkluderer menighedsrådet i sin respons, og fremhævet, at et besøg oftest sætter en samtale om gudstjenesten i gang lokalt.

Visitats

Visitatsen får tilsvarende en positiv vurdering, og bliver fortrinsvist anset som en lejlighed til at tale med menighedsrådet om livet i sognet. Én fremhæver provstivisitatsen for at have påbegyndt samtalen om gudstjenesten med menighedsråd og menigheder.

Flere af præsterne har erfaringer med gudstjenestebesøg – alternativt en visitats eller ’gudstjenestevisitats’ – inden for relativt kort tid efter (ny)ansættelse. De understreger det oftest som yderst positivt, noget ”trygt”, biskoppen er ”opmærksom på en”, man føler sig ”lige set” eller man har ”blik for hinanden”.

Ingen af de præster, der deltager i undersøgelsen, har prøvet at få en anmærkning eller mødt kritik fra biskoppen efter et besøg; en bemærker, at ”den vildeste konsekvens” kan være en samtale og dialog om, ”hvorfor man gør, som man gør; det er ikke noget med, at hammeren falder”.

Knap halvdelen af præsterne nævner desuden provsterne i forbindelse med de uanmeldte gudstjenestebesøg; selvom provsten *er* tilsyn (og ”nærmeste leder”) fortæller de fleste, at besøget ikke bliver opfattet som tilsyn, men kollegial interesse – også i de tilfælde, hvor man rådspørger sig med provst før biskop i liturgiske tvivlsspørgsmål.

Dispensationsansøgninger

Ansøgning om dispensationer er relativt kendt blandt de fleste, når man ser bort fra de mere eller mindre nyuddannede, og flere fremhæver menighedsrådets rolle i de skriftlige dispensationsansøgninger, jf. gudstjenesten er menighedens, men der er øjensynligt også en vis usikkerhed om, hvad der skal søges om og hvornår: Nogen opererer fx ud fra en ”nedre bagatelgrænse”, hvor man prøver mindre ændringer i højmesseliturgen af for at se, om det virker (meddelelser flyttes, prædiken fra gulv m.m.), eventuelt med henblik på dispensation. Andre betragter menighedsråd og eventuelt menighed som det ”tætteste daglige” tilsyn og forlader sig i højere grad på menigheden, også som klageinstans, end på tilsynet i forbindelse med lokale ændringer, jf. ”autorisationens ånd” modsat dens ”bogstav” – som det fx hedder i rapporten *Gudstjeneste* fra 2019; en formulering flere øjensynligt kender.

Vedr. de stående tilladelser er billedet tilsvarende lidt broget: Generelt er de præster, der gør brug af nyere kollekter, salmer/sange og fx Bibelen 2020 bevidste om en eventuel stående tilladelse, men mange synes igen at være i tvivl om, hvad der skal søges om (særligt vedr. salmer, men også fx enkeltstående alternative tekstlæsninger m.m.), og hvad der er givet tilladelse til. Tilsvarende spørger flere af præsterne, om en nytiltrådt biskop arver den afgåendes praksis, herunder givne dispensationer og stående tilladelser.

Enkelte af præsterne har tilladelser til lidt mere kontroversielle ændringer i prøveperioder af et til to års varighed, fx alternative tekstlæsninger, ændret højmesseliturgi m.m. Erfaringen med tilsynet spænder her fra kontinuerlig dialog med biskoppen i form af evaluerende og opsamlende samtaler til en opfattelse af en lidt løs dispensationspraksis og et ønske om, at det lokale arbejde i højere grad ”understøttes eller korrigeres” af biskoppen; man har brug for noget at ”spille opad”.

Manglende eller negative erfaringer med tilsynet

Kun en enkelt af præsterne i undersøgelsen – der efter otte år i embede endnu ikke har haft gudstjenestebesøg eller visitats – forbinder tilsynet med ”liturgisk politi”, der kan komme når som helst og afføder nervøsitet; også selv om kollegers erfaringer ikke understøtter det billede af tilsynet.

Der er kun én af præsterne, der beskriver en negativ erfaring af tilsynet, der blev opfattet som ”rigidt og stift” snarere end ”nysgerrigt”. Situationen omhandlede en liturgisk markering fra biskoppen vedr. praksis i enkelte sogne, der blev fremsat i en større forsamling af præster uden en teologisk forklaring eller ønske om respons/argumentation fra præsterne; det blev fortolket som en ”påtale” og en ”løftet pegfinger” i og med den manglende ”vilje til dialog”.

Øvrige linjer i materialet og generelle ønsker til tilsynet

Alle præsterne i undersøgelsen sætter pris på friheden i forhold til det alternative gudstjenesteliv; kun to nævner, at man kunne ønske en teologisk kvalificering af de alternative gudstjenesteformer.

- På tværs af embedssalder, teologisk ståsted m.m. efterspørges der generelt et mere nærværende tilsyn lokalt, ellers kan biskopperne blive ”fjerne ledere”.
- Flere peger på et behov for at tydeliggøre proceduren vedr. tilladelser, fx ved på stiftets hjemmeside at angive, hvornår man skal søge og om hvad.

- En håndfuld af præsterne udtrykker en vis bekymring i forhold til den verserende dåbsdebat og de afvigelser i ritualer, man ser blandt kolleger ("kender biskopperne til omfanget?"); flere peger på en kommende dåbskommission, hvor tingene kan blive drøftet, og man kan lande på en fælles løsning – af hensyn til kirkegængerne.
- En lille håndfuld præster efterspørger en bedre opfølgning på dispensationstilladelser, herunder den skriftlige tilbagemelding, der ifølge enkelte i for høj grad hviler på menighedsrådene.
- Nogle få nævner, at biskopperne kunne være mere synlige, eller markante (mindre "berøringsangste"), i forbindelse med præsteansættelser for at understøtte menighedsrådene både lokalt og teologisk.

Forskelle i forhold til a) embedsalder, b) teologisk ståsted og c) land/by

a. De kirkelige handlinger og liturgisk udvikling

Præster med en embedsalder på 6-16 år

Den mest markante forskel mellem præsterne viser sig i ønsket om 1) mere tilsyn ved de kirkelige handlinger og 2) facilitering af forpligtende liturgisk samtale, arbejde og udvikling ud over de eksisterende kursustilbud, og kendetegner gruppen af præster med en embedsalder på mellem 6 og 16 år (en enkelt har en embedsalder på 20 år).

Denne gruppe efterspørger samstemmende et tættere tilsyn ved de kirkelige handlinger i form af mindre kollegiale grupper, der kontinuerligt giver hinanden feedback. Grupperne ønskes igangsat af enten biskop eller provst som fx turnusordninger: x antal præster overværer i x antal måneder x antal kirkelige handlinger hos hinanden med henblik på et opsamlende møde med tilsynet (oftest provsten: fx "uddeleger tilsynet til provsten", "kast provsterne ind"). Tilsynet har myndigheden og muligheden for at sætte det kollegiale feedback i system som en del af præsternes arbejdsliv. Samtidig understreger flere, at tilsynet – modsat konsulenten – kan tage a) den "erfaringsbaserede kollega-til-kollega samtale", er b) dialogisk i forhold til de "forskellige teologiske ståsteder" i folkekirken og har c) ansvaret for/villigheden til at "markere en grænse".

En lille håndfuld præster i denne gruppe arbejder med højmessens sprog og struktur; de efterlyser endvidere dels mere dialog med biskoppen, fx højmessedage, liturgidage med fælles drøftelser, dels rammesætning af og opmærksomhed på liturgisk debat fx ud fra fælles spørgsmål, så man i stiftet "diskuterer de samme ting" i løbet af et par år for at skærpe præsterne teologisk og liturgisk.

Desuden efterlyser man her det, der minder om den gængse visitats: anmeldte besøg med "en vis kadence" fx hvert femte år som anledning til sammen med menighedsrådet at diskutere, hvad man arbejder med. Alternativt bliver det foreslået, at man "udliciterer" tilsynet og fx nedsætter udvalg med den opgave at tage rundt i stiftet og kvalificere samtalen med præster og menighedsråd. Enkelte foreslår gudstjenesteværksteder á la udvidede menighedsråd/menigheder, der kan hjælpe præsten med et "brush up på egen embedsførelse" i forhold til vaner og uvaner.

Præster med en embedsalder på <1-5 år

Blandt de relativt nyuddannede præster efterspørger kun få mere tilsyn i betydningen tilsynets ansvar for liturgisk udvikling på lokalt, stifts- og nationalt niveau; det hænger bl.a. sammen med forventningen til et Liturgisk Forum og synes at hidrøre fra de pågældendes baggrund og teologiske ståsted snarere end embedsalder (se nedenfor om Liturgisk Forum). De øvrige præster med en kort

embedsalders føler sig generelt godt dækket ind liturgisk, bl.a. pga. Ny Præst ordningen, og den mulighed for faglig sparring, der i form af kursusvirksomhed, kursusdage m.m. falder ind under (uddannelses)konsulenter, gudstjenestevalg el.lign.

Enkelte med en embedsalders på mere end fire år har en forventning om, at biskoppen er synlig og nærværende i form af fagfaglig ”sparring og anerkendelse”, herunder ”klapper” medarbejderen frem på måder, der synes at falde ind under indholdet i Ny Præst ordningen. Blandt de øvrige er der generelt en ganske markant skelnen mellem biskoppernes tilsyn og den fagfaglige sparring.

Det er omvendt i denne gruppe, at man møder den mest udtalte forventning til en opfølgning på gudstjenestebesøg. Præsterne forventer af deres ”øverste leder” en dialog om gudstjeneste og prædiken med afsæt i såvel respekten for hinandens teologiske positioner som i biskoppens erfaring. Det er også de relativt nyuddannede præster, der efterspørger, at tilsynet udvides til menigheden – gerne i form af flere lokale besøg, så biskoppen har ”fingeren på pulsen” lokalt og kan ”vejlede, understøtte og inspirere” sognene (jf. dog også ovenfor om det anmeldte besøg/visitats). Hertil kommer fra enkelte ønsket om en slags ”udvidet MUS” med biskoppen inden for et år efter ansættelse (á la ”hvordan trives du i dit kald?”, ”hvordan er du landet i stiftet?”) samt lejlighed til at møde andre nyansatte præster for at tale om de udfordringer, man møder.

Præster med en embedsalders på 20-35 år

Præsterne med den højeste embedsalders forbinder generelt kursusaktivitet, opkvalificering m.m. med tiltag på provstiniveau, kurser i regi af Løgumkloster og/eller egne netværk (studie-/læsekredse m.m.). I denne gruppe savner man fortrinsvist tilsyn ”på den gammeldags facon”, hvor biskoppen kommer rundt på besøg ud af interesse for præstens arbejde og sognet: Den ”bedste leder” er synlig og nærværende: ”kom ud og se, hvad vi gør”. Også blandt de ældre præster forventer man, at tilsynet udøves i dialogisk og spørgende form, ”lydhørhed” og ”nysgerrighed”, for at være ”meningsfuldt”.

På tværs af embedsalders er der vedr. biskoppernes dialogiske tilsyn et tankevækkende terminologisk sammenfald, idet ”samtale”, ”anerkendelse”, ”inspiration”, ”opmuntring” og ”understøttelse” samt ønsket om en til refleksion manende ”spørgende form” generelt forbindes med det mest hensigtsmæssige tilsyn. Det er ikke klart, om den fælles terminologi har teologiske eller andre årsager; her optræder såvel referencen til folkekirkens rummelighed som forventninger til tilsynet også som ledelse. Som en af præsterne bemærker, er tilsynet så løst, at det måske ”giver bedre mening at tale om ledelse”.

b. og c. Forventninger og ønsker til et Liturgisk Forum

Enkelte af de præster, der har erfaringer fra kirkelige børne- og ungdomsorganisationer og/eller på liturgisk ”græsrodsniveau” (her *Værkstedet Gudstjenesteliv*), har et udtalt ønske om, at tilsynet faciliterer den liturgiske udvikling indenfor eller ”udvides” til at gælde det alternative gudstjenesteliv, eventuelt den ’alternative’ højmesseform, i form af et Liturgisk Forum.

Nogen mener, at tilsynet ”svigter” i forhold til det alternative gudstjenesteliv, hvor der savnes ”viden om og forskning i” gudstjenestens centrale elementer bl.a. relateret til det lokale arbejde med gudstjenester i forhold til forskellige mål- og aldersgrupper. Det er et håb, at et Liturgisk Forum kan bidrage til dén type viden og understøttelse. Der er tilsvarende ønsker til, at et Liturgisk Forum ud

over fagteologer kan rumme repræsentanter for fx børne- og ungeorganisationerne, der sammen med menighedsråd og menigheder kan ”samarbejde om forskellige gudstjenesteformer” – eller at et ”Center for liturgi” bliver et sted, hvor man på tværs af faglighed og med ”alle, der har del i gudstjenesten”, kan arbejde med og drøfte gudstjenestens struktur og indhold.

Enkelte præster af mere konservativ observans er kritiske over for et Liturgisk Forum og efterspørger i højere grad en egentlig ”satsning på liturgisk forskning” (liturghistorie, liturgividskab m.m.). Man foreslår også her at udvide tilsynet til de kirkelige handlinger og det alternative gudstjenesteliv for fx i form af turnusordninger på provstiniveau med fremsendelse af konkrete liturgier at skabe et overblik over ”omfanget af liturgiske forandringer og deres teologiske begrundelser” med henblik på en dialogisk opfølgning med tilsynet.

Der kan desuden – meget perifert – være en bekymring for, at et Liturgisk Forum bliver et storbyfænomen med fokus på højmesse, kollekter og salmer, der ikke rigtigt evner at nå ud i de små landsogne.

Sammenfatning og fokuspunkter

Der er mellem biskopper og præster et tankevækkende sammenfald i opfattelsen af det liturgiske tilsyn og dets udøvelse, der ligger langt fra en forståelse af tilsyn som liturgisk politi eller kontrolinstans. Selvom biskopperne har forskellig praksis i forhold til gudstjenestebesøg, visitats, dispensationstilladelser, evalueringer m.m., bliver det liturgiske tilsyn i de ti stifter udøvet dialogisk-rummeligt og med en udpræget sans for samspillet mellem det fælles genkendelige og den lokale gudstjeneste kombineret med ansvaret for at markere en grænse – eller ”udøve myndighed, når det er nødvendigt” (jf. Bet. 1527). Tilsynets udøvelse matcher i høj grad præsternes forventninger til, og efterspørgsel efter, samme, fx beror undersøgelsens eneste negative erfaring med tilsynet på en tilsyneladende manglende nysgerrighed og vilje til samtale (dog i markeringen af en grænse).

For flertallet af præsterne i undersøgelsen udgør den mest direkte berøring, eller erfaring, med det liturgiske tilsyn det uanmeldte gudstjenestebesøg. Præsterne har tydeligvis erfaringer med forskellige former for respons på gudstjeneste og prædiken, men besøget bliver samstemmende vurderet positivt og anerkendende; øjensynligt evner biskopperne balancen mellem myndighed og ”medlevende opmærksomhed” (jf. Bet. 1544), skønt enkelte præster kan referere til bispeembedets myndighed og autoritet på måder, der måske kan hidrøre fra en autoritets- eller embedsforståelse, som ikke flugter helt med tilsynets selvforståelse.

Desuden efterspørger præsterne lidt overraskende bredt *mere* tilsyn, fortrinsvist som lokalt tilstedevær, jf. gudstjenestebesøget, men der er også ønsker til mere systematiske indsatser vedr. fx de kirkelige handlinger, den liturgisk opkvalificerende drøftelse og udvikling, visitatsen og mere perifert det alternative gudstjenesteliv (jf. Liturgisk Forum) el.lign.

Hertil kommer, at der blandt præsterne er et tydeligt fokus på at involvere menighedsråd og menigheder i den liturgiske samtale, der dels kan hænge sammen med kirkesyn dels med nyere gudstjenesteteori. Desuden har nogen præster et ønske om, at provsterne spiller en større rolle i tilsynets udøvelse, skønt provsterne generelt forbindes med leder/kollega snarere end liturgisk tilsyn.

Endelig skal det nævnes, at flere af de tiltag, præsterne efterlyser i eget stift, allerede er i brug i andre stifter; det gælder fx reflekterende kollegiale teams, et-års-møder mellem biskop og nyansat præst,

provstivisitats med fokus på den liturgiske samtale med menighedsråd og menigheder såvel som brugen af gudstjeneste- og liturgiudvalg, konsulenter el.lign. Tilsynets samlede udøvelse på tværs af stifter kan således anses for en slags inspirations- eller værktøjskasse, der forekommer at kunne befrugte praksis i de enkelte stifter.

Herudover peger samtalerne med biskopper og præster på en række yderligere fokuspunkter, der kan inspirere til videre drøftelse, fx:

1. Tilsynets (dialogiske) begrundelse og kriterier for dets udøvelse:
 - Teologi, liturgi, nyere ledelses- og/eller gudstjenesteteori?
 - Indkredsning og afgræsning af det ”fælles folkekirkelige”: Form, indhold – eller empiri (fx systematisk dispensations- og evalueringspraksis på tværs af stifter)?
2. Behov for vejledninger og tydeliggørelse af formalia vedr. ansøgnings- og dispensationspraksis?
3. Synet på sakramenterne (jf. kommissionsarbejder) vs. tilladelser, stående tilladelser og evt. brug af nyere kollekter og bønner m.m.?
4. Tilsynets sammenhæng med øvrige aktører: Pastorseminarium, konsulenter, gudstjenesteudvalg m.fl.?
5. Provsternes rolle i det liturgiske tilsyn: Tilsyn, leder, kollega?
6. Tilsyn og menighedsråd/menigheder: Visitatspraksis eller ...?

Bilag a: Opgave, formål og metodiske overvejelser

Biskoppernes udvalg vedr. udarbejdelse af et notat om tilsynet bad i efteråret 2020 Folkekirken Uddannelses- og Videnscenter om at gennemføre en kvalitativ undersøgelse af biskoppernes udøvelse af det liturgiske tilsyn og udvalgte præsters erfaringer med samme. Undersøgelsen skulle dels redegøre for stifternes aktuelle tilsynspraksis dels afdække hvordan tilsynet bliver oplevet af biskopper og præster.

Metoden har været kvalitative samtaler med samtlige 10 biskopper, heraf en afgangende biskop (Roskilde Stift), og to præster fra hver af landets ti stifter. Præsterne i undersøgelsen er udvalgt ud fra køn, embedsalder, teologisk ståsted og sognetype (land/by) for at sikre en vis repræsentativitet. Samtalerne er gennemført som Teams-videointerviews, et enkelt er foregået personligt med brug af diktafon. Alle samtaler var været opbevaret i henhold til FUV's forsknings- og GDPR-regler og er i det endelige notat anonymiserede.

Samtalerne har centreret sig om fire spørgsmål, der er formuleret i samarbejde med *Biskoppernes udvalg vedr. udarbejdelse af et notat om tilsynet*:

- Spørgsmål til biskopper: 1) Hvad forbinder du med det liturgiske tilsyn? 2) Hvordan udøver du dit tilsyn – og hvorfor? 3) Er der steder i folkekirken, hvor der kunne savnes tilsyn? og 4) Er der måder, hvorpå tilsynet kunne udøves mere hensigtsmæssigt?
- Spørgsmål til præster: 1) Hvad forbinder du med det liturgiske tilsyn? 2) Hvordan har du erfaret tilsynet i dit arbejde som præst, herunder positive og/eller negative erfaringer? 3) Er der steder i folkekirken, hvor der kunne savnes tilsyn? og 4) Er der måder, hvorpå tilsynet kunne udøves mere hensigtsmæssigt?

De fælles spørgsmål blev med afsæt i en håndfuld indledende pilotsamtaler suppleret med følgende to underspørgsmål: 1) Oplever du, at der er generationsbetingede forventninger til tilsynet? og: 2) Hvordan ser du forholdet mellem tilsyn og ledelse?

Analysen af samtalerne har centreret sig om de fire overordnede spørgsmål og gengiver de tendenser og mønstre, der har vist sig vedrørende opfattelsen af, erfaringer med og forventninger til tilsynets udøvelse; hvor andre temaer er dukket op i samtalerne (fx forventninger til et Liturgisk Forum), bliver disse også gengivet.

Det viste sig i den endelige analyse af samtalerne med præsterne ikke relevant at skelne mellem køn og geografi; dertil er materialet for lille. Omvendt pegede analysen på, at de væsentligste forskelle mellem præsterne hang sammen med dels præsternes embedsalder dels deres teologiske ståsted og baggrund. Der skelnes derfor i analysen mellem præster med en embedsalder på mellem < 1–5 år; præster med en embedsalder på mellem 6–20 år og præster med en embedsalder på mellem 21–35 år; tilsvarende bliver der taget højde for teologisk ståsted og baggrund, hvor det er relevant.

Vedr. biskoppernes udøvelse af det liturgiske tilsyn, herunder vægtningen af fælles/lokalt, provsternes rolle m.m., gør flere forskelle sig gældende, der ikke kun afhænger af den enkelte biskops embedsforståelse, kirkesyn og egen baggrund, men også af stiftets størrelse og liturgiske tradition: Stifterne kan fx, af den respektive biskop, beskrives fra ”forholdsvist traditionelt” til ”liturgisk anarkistisk” – og midt imellem. Grundet undersøgelsens design og ønsket om et kort, anonymiseret notat har det ikke været muligt at dykke ned i diverse kontekstuelle faktorer og baggrundvariabler.

Bilag b: Præstegruppen – sammensætning, baggrund m.m.

21 præster har deltaget i undersøgelsen af biskoppernes liturgiske tilsyn: 11 mænd og ti kvinder. Præsterne har en embedsalder på mellem < 1–35 år: Elleve har en embedsalder på mellem < 1–10 år, heraf er syv under Ny Præst ordningen, én er fra §2 ordningen; fire præster har en embedsalder på mellem 10–20 år; fem har en embedsalder på mellem 20–30 år og en enkelt præst har en embedsalder på mere end 30 år. Præstegruppen er bredt fordelt på større eller mindre by-, forstads- og landsogne i de ti stifter.

Tre præster har baggrund i kirkelige børne- og ungdomsorganisationer, herunder FDF og KFUM/K, én repræsenterer Indre Mission, to repræsenterer det tidehvervske, mens en har Oase-baggrund, og en definerer sig som lavkirkelig anarkisk; de øvrige tilhører den såkaldte brede folkekirkelige midtbane.

Præsterne i undersøgelsen holder sig generelt til Ritualbogen og de forordnede rammer om gudstjenesten: valgmuligheder og dispensationspraksis, herunder stående tilladelser, ligesom man arbejder med de lokale ændringer, der giver mening på stedet. Kun en enkelt af præsterne har efter eget udsagn et ”lemfædigt” forhold til autorisation og tilsyn; en mindre gruppe (kvindelige) præster arbejder med højmessens sprog og struktur med afsæt i dispensationsordninger/prøveperioder eller på selvstændigt initiativ. Flere af præsterne er opmærksomme på de kirkelige handlinger, særligt dåb og vielse, som steder, hvor kirken møder mange medlemmer.

Oversigt over præstegruppen

Præst	Sognetype	Embedsalder	Uanmeldt gudstjenestebesøg	Visitats	Kendskab til dispensationer, herunder stående tilladelser
Mand	Land	< 1	-	(planlagt)	-
Mand	Forstad	2 år	-	-	-
Mand	Land	2-3 år (§2)	-	+	-
Kvinde	Forstad	3 år	-	-	?
Mand	By	3 år	-	+	+ / ?
Mand	By/forstad	3-4 år	+	+	+
Mand	Land	4 år	+	-	?
Mand	By	5 år	-	+	+
Kvinde	Forstad	5 år	-	-	?
Mand	Land	7 år	+	-	+
Kvinde	By	8 år	-	-	?
Mand	Forstad	12 år	+	-	+
Kvinde	By/forstad	13 år	+	(planlagt)	+ / ?
Kvinde	By	16 år	+	-	- / ?
Kvinde	By	16 år	+	-	+
Kvinde	By	20 år	+	-	+ / ?
Kvinde	Forstad	21 år	+	-	+
Mand	Land	23 år	+	-	-
Kvinde	By	25 år	+	+	+
Kvinde	By	29 år	+	-	+
Mand	Forstad	35 år	+	-	- / ?